

I

TWEE DICTATORS

Zoals de Grote Hal van het Volk, een reusachtige steenkolos met marmeren zuilen in het hart van Beijing, een schaduw werpt over het Tiananmenplein, zo domineert de Communistische Partij van China ook het politieke leven in het land. De Grote Hal van het Volk werd in recordtijd uit de grond gestampt zodat hij op tijd klaar was voor het tienjarige jubileum van de Chinese Revolutie, dat in oktober 1959 met veel spektakel werd gevierd. Het was een statig, intimiderend en sterk door de Sovjetarchitectuur beïnvloed bouwwerk met een groot auditorium dat plaats bood aan meer dan 10.000 afgevaardigden. Een gigantische rode ster, omgeven door honderden lampen, scheen vanaf het plafond naar beneden. Alles was met rood overgoten, van de banieren en gordijnen op het podium tot aan het dikke tapijt op de tribunes en balkons. Ook waren er tientallen spelonkachtige ruimtes, vernoemd naar de provincies van het land, waardoor het gebouw een grotere vloeroppervlakte had dan de Verboden Stad, het oude stadsdeel aan het Tiananmenplein met een grillig geheel aan paviljoenen, binnenplaatsen en paleizen van de keizers van de Ming- en Qing-dynastie.

In januari 1962 kwamen ongeveer zeventuizend kaderleden uit alle delen van het land naar de Grote Hal van het Volk om de grootste conferentie bij te wonen die daar ooit was gehouden. Ze waren naar Beijing geroepen omdat de leiding hun steun nodig had. Jarenlang hadden ze onder voortdurende druk gewerkt omdat Voorzitter Mao steeds hogere doelen had gesteld voor onder meer de staal- en graanproductie. Degenen die niet aan de quota hadden voldaan, waren als conservatief bestempeld, uit de partij gezet en vervangen door harde, gewetenloze mannen die iedereen naar de mond praatten om van de radicale wind uit Beijing te kunnen profiteren. Velen hadden gelogen

over hun prestaties en de productiecijfers die ze doorgaven aan hun bazen in de hogere echelons, volledig uit hun duim gezogen. Anderen hadden een schrikbewind gevoerd, zodat de dorpingen over wie ze de leiding hadden, zich dood moesten werken. Nu kregen ze de schuld van de ramp die Mao met zijn Grote Sprong Voorwaarts had veroorzaakt.

Vier jaar eerder, in 1958, had Mao voor veel beroering gezorgd toen de dorpingen overal in het land bijeen werden gebracht in grote volkscommunes, die de voorbode waren van een enorme sprong van het socialisme naar het communisme. De mensen werden geronseld om mee te strijden in een onafgebroken revolutie en kregen het ene na het andere project op hun bord, van gigantische waterbeheerprojecten tijdens de slappe wintermaanden tot aan het produceren van staal in ovens in hun achtertuin gedurende de zomer. ‘Knok drie jaar hard om het aanzicht van China te veranderen’ was een van de slogans van de Grote Sprong Voorwaarts, en dan lag er voor iedereen een wereld van overvloed in het verschiet. ‘Haal Groot-Britannië in en streef de Verenigde Staten voorbij’ was een andere slogan. Maar in weerwil van alle propaganda over kapitalistische economieën die moesten worden afgetroefd, was Mao er eigenlijk op uit om China zodanig op te zwepen dat het de Sovjet-Unie achter zich zou laten. Sinds de dood van Stalin in 1953 had Mao immers altijd al de leiding over het socialistische kamp willen opeisen.

Zelfs toen Stalin nog leefde, had Mao zichzelf als een bekzamere revolutionair beschouwd. Hij, en niet Stalin, had in 1949 een kwart van de mensheid immers het socialistische kamp in geloofdst. Hij, en niet Stalin, had de Amerikanen een jaar later in Korea immers tot staan gebracht. Toch was Mao tegelijkertijd ook een trouwe aanhanger van zijn grote voorbeeld in Moskou, en met reden. De Chinese Communistische Partij was van meet af aan afhankelijk geweest van de financiële steun en het politieke advies van de Sovjet-Unie. Stalin had Mao persoonlijk aan de macht geholpen. De relatie tussen de beide mannen was vaak onstuimig, maar toen de rode vlag in 1949 eenmaal boven Beijing wapperde, liet Mao er geen gras over groeien en vestigde hij een hard, op Sovjetleest geschoeid, communistisch regime. Mao was een stalinist die zich aangetrokken voelde tot de collectivisatie van de landbouw, een ongebreidelde verheerlijking van de leider, het afschaffen van privébezit, een allesomvattende controle op het leven van de gewone man en torenhoge uitgaven voor de nationale defensie.¹

De ironie wil dat het Stalin zelf was die de stalinisatie van China binnen de perken hield, uit angst dat de opkomst van een machtige buurman zijn eigen heerschappij in gevaar zou brengen. In 1929-1930 had Stalin een meedogenloze campagne tegen de 'koelakken' gelanceerd (de dekoelakisatie), die leidde tot de executie van duizenden, als 'rijke boeren' bestempelde personen en de deportatie van bijna twee miljoen mensen naar werkkampen in Siberië en Russisch Centraal-Azië. Maar in 1950 kreeg Mao van Stalin het advies om het economisch stelsel van de rijke boeren intact te laten en zodoende China's herstel na jaren van burgeroorlog te bespoedigen. Mao sloeg zijn advies echter in de wind en dwong de plattelandsbevolking mee te werken aan het aanklagen en soms zelfs vermoorden van de traditionele dorpschoude. De bezittingen van de slachtoffers werden allemaal overgedragen aan de massa. De grond werd opgemeten en onder de armen verdeeld. Door een meerderheid te betrekken bij het uitmoorden van een nauwkeurig omschreven minderheid slaagde Mao erin het volk blijvend aan de partij te binden. Er zijn geen betrouwbare cijfers over het aantal mensen dat tijdens de landhervdeling werd vermoord, maar tussen 1947 en 1952 zullen het er beslist niet minder dan 1,5 tot 2 miljoen zijn geweest. En miljoenen meer nog werden als uitbuiters en klassenvijanden betiteld.

Toen de landhervorming in 1952 was voltooid, wendde Mao zich tot Stalin voor een grote lening ter ondersteuning van China's industrialisatie. De altijd tegendraadse Stalin wees zijn verzoek af met de opmerking dat het groeitempo dat China nastreefde 'onbezonnen' was. Hij legde drastische verlagingen op, sprak zijn veto uit over verschillende defensieprojecten en verminderde het aantal industriële complexen dat met Sovjetsteun zou worden gebouwd. Toch had Stalin tussen 1929 en 1933 zelf de leiding gehad over de collectivisatie van de landbouw in de Sovjet-Unie en het graan van de collectieve boerderijen op het platteland gebruikt om een groeiende industriële beroepsbevolking te voeden en uit het Westen geïmporteerde machines te betalen. Dat had in Oekraïne en andere delen van de Sovjet-Unie tot massale hongersnood geleid. Het dodental wordt geschat op vijf tot tien miljoen.

Stalin was de enige die Mao in toom kon houden. Na de dood van zijn grote voorbeeld in Moskou, in maart 1953, dreef Mao het tempo van de collectivisatie op. Aan het einde van dat jaar werd een monopolie op graan geïntroduceerd, waardoor boeren werden gedwongen hun

gewassen te verkopen tegen door de staat vastgestelde prijzen. In 1955-1956 werden collectieven opgericht die leken op de staatsboerderijen in de Sovjet-Unie. Het land werd van de boeren afgepakt en de dorpen werden ondergeschikten die verplicht waren de staat op zijn wenken te bedienen. In de steden kwamen het handelsverkeer en de industrie volledig in handen van de staat, aangezien de overheid alle particuliere ondernemingen onteigende, van kleine winkels tot en met grote industrieën. Mao noemde dat de 'Socialistische Vloed'.

Maar in 1956 kreeg Mao's programma van snelle collectivisatie een enorme tegenslag te incasseren. Op 25 februari, de laatste dag van het Twintigste Congres van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie, veroordeelde Nikita Chroesjtsjov de wrede zuiveringen, massadeportaties en standrechtelijke executies die onder Stalin hadden plaatsgevonden. Tijdens een urenlange, ononderbroken redevoering in het Groot Kremlinpaleis, de voormalige Moskouse residentie van de Russische tsaren, leverde Chroesjtsjov kritiek op Stalins persoonlijkheidscultus en beschuldigde hij zijn voormalige voorbeeld ervan de landbouw in het begin van de jaren dertig te hebben geruïneerd. Stalin, zo zei hij, 'ging nooit ergens naartoe, sprak nooit met de arbeiders en de boeren van de collectieven' en kende het land alleen van 'films die de situatie op het platteland mooier afschilderden dan ze was'. Mao ervoer dit als een persoonlijke aanval op zijn eigen autoriteit. Hij was immers de Stalin van China en Chroesjtsjovs toespraak zou ongetwijfeld vragen opwerpen over zijn eigen leiderschap, en vooral over de verheerlijking van zijn persoon. Binnen enkele maanden werd Chroesjtsjovs kritiek op de staatsboerderijen door premier Zhou Enlai en anderen gebruikt om het tempo van de collectivisatie te vertragen. Het leek of Mao op een zijspoor was gezet.

Mao's reactie op de destalinisatie kwam op 25 april 1956. In een toespraak voor een uitgebreide vergadering van het Politbureau kwam hij op voor de gewone man. De Voorzitter presenteerde zich als voorvechter van democratische waarden om zodoende het morele leiderschap van de partij weer op te eisen. Mao overtrof Chroesjtsjov. Twee maanden eerder was hij in de verdediging gedwongen en had hij een ouder wordende dictator geleden die geen voeling meer had met de realiteit en vasthield aan een voorbeeld dat had gefaald. Nu trok hij het initiatief weer naar zich toe en sloeg hij een veel liberaler en verzoenender toon aan dan zijn tegenhanger in Moskou had gedaan. Een week later, op 2 mei, sprak hij zich uit voor vrijheid van meningsuiting voor intel-

lectuelen en vroeg hij de partij om ‘honderd bloemen te laten bloeien, honderd scholen met elkaar te laten wedijveren’.

Toch werd Mao ook gedwongen tot grote concessies jegens zijn collega's. Tijdens het Achtste Partijcongres, dat in september bijeenkwam om het eerste nieuwe Centraal Comité sinds 1945 te kiezen, werd de Socialistische Vloed stilzwijgend vaarwel gezegd, werden alle verwijzingen naar het Denken van Mao Zedong uit de grondwet verwijderd en werd de persoonlijkheidscultus afgekeurd. Collectief leiderschap werd geprezen. Omdat Mao zich door Chroesjtsjovs geheime toespraak gedwongen voelde wat terughoudend te zijn, zat er voor hem weinig anders op dan zich bij die maatregelen neer te leggen. Hij behield het partijvoorzitterschap maar gaf aan dat hij afstand wilde doen van het staatsvoorzitterschap, een overwegend ceremoniële functie die hij verfoeide. Om de loyaliteit van zijn collega's te testen, liet hij doorschemeren dat hij om gezondheidsredenen wilde terugtreden. In plaats van hem te smeken om aan te blijven, creëerden Liu Shaoqi en Deng Xiaoping de nieuwe functie van erevoorzitter, die Mao zou kunnen bekleden zodra hij het partijvoorzitterschap had neergelegd. Binnenskamers stak Mao zijn woede daarover niet onder stoelen of banken.²

De Hongaarse opstand eind 1956 gaf Mao een kans opnieuw de overhand te krijgen. Toen de rebellen in Boedapest begin november door de Sovjettroepen werden verslagen, betichtte de Voorzitter de Hongaarse Communistische Partij ervan dat ze het onheil over zichzelf had afgeroepen door niet naar de klachten van het volk te luisteren, maar ze te laten etteren en uit de hand te laten lopen. Het gevaar in China, zo vond hij, was niet zozeer dat er onrust onder het volk ontstond, maar dat er te star werd vastgehouden aan de partijlijn. ‘De Partij moet eens een paar lesjes krijgen. Het is een goede zaak dat de jongeren tegen ons demonstreren.’ Hij wilde dat de Communistische Partij zich na een grote afrekening zou openstellen voor de kritische standpunten van buitenstaanders: ‘Zij die de massa beledigen, moeten door de massa worden geliquideerd.’³

Aangemoedigd door Mao's oproep tot een meer open debat van mei dat jaar, waren mensen van alle rangen en standen al begonnen hun onvrede te spuien. De Hongaarse opstand wakkerde de onrust onder het volk verder aan en wanneer studenten en arbeiders daden van verzet pleegden tegen de staat, beriepen ze zich nu op Boedapest. Bij het kantoor van de burgemeester in Nanjing verzamelden zich honderden

jongeren die slogans riepen vóór democratie en mensenrechten. In allerlei steden gingen arbeiders in staking en beklagden ze zich over de verlaging van het reële inkomen, de slechte huisvesting en de dalende uitkeringen. In Shanghai trokken demonstraties soms duizenden sympathisanten.

De onrust bleef niet beperkt tot de steden. In de winter van 1956-1957 begonnen boeren zich van de collectieve boerderijen terug te trekken. Ze protesteerden tegen de partij en mishandelden lokale kaderleden die hun de voet dwars zetten. In delen van de provincie Guangdong, aan de grens met Hongkong, nam een derde van de dorpingen de grond met geweld terug en begon eigen gewassen te telen. Ook in andere delen van het land verlieten dorpingen massaal de collectieve boerderijen met medeneming van vee, zaaigoed en werktuigen, vastbesloten om het op eigen houtje te gaan redden.⁴

Aangezien de Voorzitter zich als voorvechter van het volk had voorgedaan en het democratisch recht op vrije meningsuiting had verdedigd, was de partij niet in de positie om de volksopstand de kop in te drukken. In februari 1957 ging Mao nog een stap verder door alle intellectuelen die zich steeds afzijdig hadden gehouden, op te roepen hun stem te laten horen. Hij klonk oprecht toen hij voorbeelden opsomde van ernstige, door de communistische partij gemaakte fouten en die partij in harde bewoordingen beschuldigde van ‘dogmatisme’, ‘bureaucratie’ en ‘subjectivisme’. Mao riep het hele volk op zijn grieven kenbaar te maken zodat partijfunctionarissen hun werk konden verbeteren en sociaal onrecht kon worden rechtgezet. Als voorbode van wat er tijdens de Culturele Revolutie zou volgen, gebruikte Mao jongeren en arbeiders om zijn kameraden de wacht aan te zeggen.

Al snel kwam er inderdaad een stortvloed aan klachten, maar Mao had zich ernstig misrekend. Hij had gehoopt dat hij van alle kanten zou worden bewierookt en dat de activisten op zijn aanwijzingen de partij, die hem links had laten liggen en het Denken van Mao Zedong uit de grondwet had geschrapt, zouden straffen. Maar in plaats daarvan schreven mensen gepeperde slogans vóór democratie en mensenrechten, en werd zo nu en dan zelfs geëist dat de communistische partij volledig afstand deed van de macht. Sinds de zomer van 1956 hadden de studenten slechts sporadisch gestaakt en gedemonstreerd, maar nu gingen ze met tienduizenden de straat op. Op 4 mei 1957 kwamen circa achtduizend jongeren in Beijing bij elkaar ter herdenking van de Vier Meibeweging, een vruchteloos studentenoproer in 1919. Ze maakten

een ‘Democratische Muur’ vol muurkranten en slogans die de communistische partij beschuldigden van ‘het onderdrukken van vrijheid en democratie in alle onderwijsinstellingen in het land’. In Shanghai werden kaderleden beschimpt, beledigd en uitgejouwd door woedende menigten. In honderden bedrijven ontstonden arbeidsonlusten waaraan meer dan 30.000 arbeiders deelnamen. Hierbij vergeleken viel alles wat zich tot dan toe in het land had afgespeeld in het niet, zelfs de gebeurtenissen in de jaren dertig, tijdens de hoogtijdagen van het nationalistische regime.⁵

Mao was gekrenkt door het grote ongenoegen onder het volk. Hij gaf Deng Xiaoping de leiding over een campagne waarmee een half miljoen jongeren en intellectuelen werden weggezet als ‘conservatieven’ die de partij te gronde wilden richten. Velen van hen werden gedeporteerd naar afgelegen gebieden in Mantsjoerije en Xinjiang, waar ze dwangarbeid moesten verrichten.

Mao’s waagstuk had een tegengestelde uitwerking gehad, maar hij en zijn wapenbroeders waren in elk geval weer verenigd en vastbesloten om het volk onder de duim te krijgen. Nu Mao weer aan het roer van de partij zat, wilde hij de radicale collectivisatie van het platteland pertinent doorzetten. In Moskou, waar hij en andere communistische partijleiders uit de hele wereld in november 1957 werden uitgenodigd voor de viering van het veertigste jubileum van de Oktoberrevolutie, legde hij een voorbeeldige eed van trouw af aan Chroesjtsjov door hem als de aanvoerder van het socialistische kamp te erkennen. Maar hij daagde zijn tegenhanger in Moskou ook uit. Toen Chroesjtsjov verkondigde dat de Sovjet-Unie de Verenigde Staten zou evenaren inzake de productie van vlees, melk en boter per hoofd van de bevolking, beweerde Mao ongegeneerd dat de staalproductie van China binnen vijftien jaar die van Groot-Brittannië – dat destijds als een grote industriële macht gold – voorbij zou streven. De Grote Sprong Voorwaarts was zojuist begonnen.

In eigen land werden leiders als Zhou Enlai, die een paar jaar daarvoor niet voldoende enthousiasme voor de Socialistische Vloed aan de dag hadden gelegd, door Mao aangepakt en vernederd, zowel tijdens vergaderingen achter gesloten deuren als op partijcongressen. Met propagandistisch tromgeroffel werden verscheidene provinciale partijleiders en veel van hun ondergeschikten de laan uitgestuurd en ingevuurd voor trouwe aanhangers van Mao. Zij zetten de dorpelingen in gigantische volkscommunes, die een voorteken waren van de overgang

van het socialisme naar het communisme. Op het platteland raakten de mensen hun huis, grond, bezittingen en middelen van bestaan kwijt. In de collectieve kantines werd voedsel, dat mondjesmaat en naar verdienste werd verdeeld, een wapen om mensen te dwingen elk partijdictaat op te volgen. In combinatie met de afschaffing van privé-bezit en het winstmotief leidden die experimenten tot een scherpe daling van de graanopbrengst. Er werd echter geen alarm geslagen. In plaats daarvan dwongen leidinggevendenden de plaatselijke kaderleden tot liegen en het ten onrechte rapporteren van steeds grotere opbrengsten. Om hun baan te behouden droegen ze een overeenkomstig groter deel van de oogst af aan de staat, waardoor de dorpsbewoners op een hongerrantsoen kwamen te staan.

In de zomer van 1959, toen de partijleiders voor een conferentie bijeen waren in het buitenverblijf in de bergen van Lushan, uitten maarschalk Peng Dehuai en anderen voorzichtig kritiek op de Grote Sprong Voorwaarts. Tegelijkertijd veroordeelde Chroesjtsjov tijdens een bezoek aan de Poolse stad Poznan in alle openbaarheid de communes die onder Stalin hadden bestaan. Het leek een goed geplande aanval op Mao. De Voorzitter, die een complot vermoedde om hem ten val te brengen, veroordeelde Peng en zijn medestanders als een antipartij-kliedie die zich schuldig maakte aan samenzweren tegen de staat en het volk.

Er volgde een heksenjacht op ‘conservatieve’ elementen, en meer dan drie miljoen kaderleden werden vervangen door gewillige uitvoerders die bereid waren alles te doen om de doelen van hun Voorzitter te verwezenlijken. Geconfronteerd met de voortdurende druk om die doelen te realiseren of zelfs te overtreffen, zochten velen hun toevlucht tot nog meer dwang, wat resulteerde in een geweldsorgie die extremer werd naarmate de prikkels om te werken steeds meer werden weggenomen. Hier en daar werden zowel de dorpingen als de kaderleden zo ongevoelig dat er steeds meer intimidatie aan te pas moest komen, wat tot een geweldsspiraal leidde. Mensen die niet hard genoeg werkten, werden opgebonden en geslagen. Sommigen werden in vijvers verdronken. Anderen werden met urine overgoten of gedwongen uitwerpselen te eten. Mensen werden verminkt. In een rapport aan de hoogste leiders, onder wie ook Voorzitter Mao, wordt beschreven hoe bij een man, Wang Ziyou genaamd, een van de oren werd afgehakt, de benen met ijzerdraad werden vastgebonden en een steen van 10 kilo op zijn rug werd gegooid waarna hij gebrandmerkt werd – als straf voor

het opgraven van een aardappel.⁶ Er waren zelfs mensen die levend werden begraven. Toen een jongen in een dorp in Hunan een handvol graan stal, dwong de plaatselijke leider Xiong Dechang de vader van de jongen om zijn zoon levend te begraven. De man stierf een paar dagen later van verdriet.⁷

Maar het meest gebruikte wapen was voedsel, en uithongering werd de meest toegepaste straf. In het hele land werd stelselmatig voedsel onthouden aan mensen die te ziek waren om te werken. Kaderleden citeerden Lenins gezegde ‘wie niet werkt, zal ook niet eten’. De zieken, kwetsbaren en ouderen werden uit de kantines geweerd en willens en wetens uitgehongerd. Bovendien werden talloze mensen indirect om het leven gebracht door verwaarlozing, omdat kaderleden moesten voldoen aan de doelstellingen van de planners in Beijing en dus genoodzaakt waren zich met cijfers en niet met mensen bezig te houden. Het experiment eindigde in een van de grootste massamoorden in de geschiedenis van de mensheid: ten minste 45 miljoen mensen werkten zich dood, kwamen om van de honger of werden doodgeslagen.⁸

Tegen het einde van 1960 had de ramp een dusdanige omvang aangenomen, dat Mao niet anders kon dan Zhou Enlai en anderen maatregelen te laten treffen om de macht van de communes over de dorpe-lingen in te perken. Lokale markten werden in ere hersteld, particuliere stukjes grond waren weer geoorloofd. Er werd graan uit het buitenland geïmporteerd. Dit was het begin van het einde van de massale uithongering. Maar toen de druk afnam om graan, kolen en andere grondstoffen aan de staat te leveren, ontstonden er in enkele grote steden enorme tekorten. In de zomer van 1961 verklaarde de minister van Financiën, Li Xiannian, dat het nijpendste probleem van de partij de lege graanschuren waren.⁹ Beijing, Tianjin en Shanghai werden door het platteland in feite niet meer bevoorraad, zodat de partij wel moest luisteren.

***

Mao's populariteit bereikte haar dieptepunt in januari 1962, tijdens de Bijeenkomst van de Zevenduizend Kaderleden, die zo heette vanwege het aantal deelnemers. Als er ooit een geschikt moment was om de Voorzitter af te zetten, was het wel tijdens deze massale bijeenkomst, waar kaderleden uit alle windstreken eindelijk hun ervaringen konden uitwisselen en tegen de rampzalige gevolgen van de Grote Sprong

Voorwaarts konden protesteren. Het gerucht ging zelfs dat de burgemeester van Beijing, Peng Zhen, een grote magere man met een lamme hand, een paar maanden voor de bijeenkomst een van zijn ondergeschikten, een partijintellectueel genaamd Deng Tuo, had gevraagd een dossier samen te stellen met kritische documenten over de hongersnood en de rol van Mao daarbij. Dat onderzoek was uitgevoerd met medeweten van Liu Shaoqi en Deng Xiaoping, en er vonden verschillende vergaderingen achter gesloten deuren plaats in het in barokke stijl opgetrokken paleis van de keizerin-douairière in de dierentuin van Beijing. Er werd beweerd dat Peng Zhen van plan was het tegen de Voorzitter op te nemen.¹⁰

Tientallen jaren eerder had Stalin met een vergelijkbare kwestie te maken gehad. Tijdens het Congres van de Overwinnaars dat in 1934 in de Grote Zaal van het Kremlin was gehouden, waren tweeduizend afgevaardigden bijeengekomen om de succesvolle landbouwcollectivisatie en de snelle industrialisatie te vieren. Ze verwelkomden Stalin met een ovationeel applaus; maar achter de schermen foeterden ze op zijn aanpak en vreesden ze zijn aspiraties. Partijleden die bezwaar hadden tegen de persoonsverheerlijking van Stalin, troffen elkaar in kleine kring om over zijn vervanging te praten. Er gingen geruchten dat Stalin zoveel tegenstemmen kreeg dat een aantal stembriefjes moest worden vernietigd. Het verzet binnen de partij was grotendeels te wijten aan de hongersnood waarvoor Stalin verantwoordelijk werd gehouden. Toch was er niemand die de leider openlijk op de vingers tikte.¹¹

In Beijing klonk ook voor Mao applaus. Veel afgevaardigden verheugden zich erop om samen met de Voorzitter op de foto te kunnen gaan.¹² Zelfs de hoogste leiders gingen niet rechtstreeks tegen Mao in. Maar Liu Shaoqi hield in zijn officiële toespraak, voor een volgepakte zaal, een lang verhaal over de hongersnood. Liu, een strenge, puriteinse man met een gegroefd en kwabbig gezicht, werkte vaak door tot 's avonds laat. De meeste leiders waren blootshoofds maar Liu droeg altijd een stoffen werkmanspet. Een jaar eerder, in april 1961, waren hij en andere leiders door Mao naar het platteland gestuurd om een onderzoek te doen naar de hongersnood. Liu was oprecht geschokt geweest door de rampzalige staat waarin hij zijn geboortedorp aantrof. Nu vertelde hij dat de boeren in Hunan van mening waren dat de hongersnood voor 70 procent een door de mens veroorzaakte ramp was en voor 30 procent te wijten aan natuurlijke oorzaken. Het gebruik van de term 'een door de mens veroorzaakte ramp' (*renhuo*) sloeg in als een

bom en deed de adem van zijn toehoorders stokken. Liu verwierp ook de uitdrukking ‘negen vingers tegenover een’, Mao’s geliefde frase om de positieve resultaten te benadrukken en niet de tegenslagen. De spanning was voelbaar. ‘Hoewel elke regio anders is, vraag ik me toch af of we in zijn algemeenheid kunnen stellen dat de verhouding tussen de positieve resultaten en de tegenslagen zelfs maar zeven tot drie is. Eén vinger tegenover negen vingers geldt niet overal. Er is maar een klein aantal regio’s waar de fouten gelijk staan aan een vinger en de successen aan negen.’ Zichtbaar geïrriteerd viel Mao hem in de rede: ‘Het gaat helemaal niet om een klein aantal regio’s. In Hebei is de productie bijvoorbeeld in slechts 20 procent van de districten gedaald en in Jiangsu is de productie in 30 procent van de districten jaar in jaar uit gestegen!’ Liu liet zich echter niet intimideren en ging verder: ‘We kunnen niet stellen dat het over het algemeen maar om een vinger gaat; het zijn er eerder drie, en op sommige plekken zelfs meer.’¹³

Toch probeerde Liu de Grote Sprong Voorwaarts te verdedigen. Net als dertig jaar eerder in Moskou, haastte elke afgevaardigde zich te verkondigen dat ‘het algemene beleid’ juist was. Het probleem zat in de uitvoering van dat beleid.

Er was een man in het bijzonder die vierkant achter de Voorzitter ging staan en dat was Lin Biao. Hij werd alom beschouwd als een van de briljantste strategen van de burgeroorlog. Hij was een broodmagere man met een krijtwitte gelaatskleur en hij leed aan een hele waslijst fobieën: voor water, voor wind en voor kou. Alleen al van het geluid van stromend water kreeg hij diarree. Hij dronk geen vloeistoffen maar at uitsluitend in water gedoopte broodjes die zijn vrouw hem gaf zodat hij niet uitdroogde. Om zijn benige, kale hoofd te verbergen droeg hij meestal zijn militaire pet. Lin meldde zich vaak ziek, maar in de zomer van 1959 had hij zijn molachtige bestaan opgegeven om op het plenum van Lushan de Voorzitter te verdedigen. Als beloning had hij de baan van Peng Dehuai als aanvoerder van het leger gekregen. Nu prees hij de Voorzitter opnieuw de hemel in en roemde de Grote Sprong Voorwaarts als een ongekende prestatie in de geschiedenis van China: ‘De gedachten van Voorzitter Mao zijn altijd juist... Hij staat altijd met beide benen op de grond... Ik ben er ten diepste van overtuigd dat we ons werk in het verleden met name dan goed deden wanneer we niet morrelden aan de ideeën van Voorzitter Mao en ze op de juiste manier implementeerden. Telkens wanneer de ideeën van Voorzitter Mao onvoldoende werden gerespecteerd of zelfs werden ondergraven, ont-